

ПОЛІТИКА РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЙНОЇ ВЛАДИ ЩОДО КРИМСЬКИХ ТАТАР

Юрій Латиш, Марія Фараносова

POLICY OF THE RUSSIAN OCCUPATIONAL AUTHORITIES REGARDING THE CRIMEAN TATARS

Yurii Latysh, Mariia Faranosova

The article based on a wide source base (official materials of authorities, human rights organizations, statements and interviews of politicians and public figures, representatives of the Crimean Tatar movement, eyewitness testimonies, analytical and informational publications in the media) conducted a comprehensive analysis of Russia's policy towards the Crimean Tatar people.

The actions of the Mejlis of the Crimean Tatar People in defense of Ukraine's territorial integrity during the meeting on February 26, 2014 were analyzed. The position of Crimean Tatar political and public organizations on the illegal referendum on March 16, 2014 and Russia's capture of Crimea was highlighted. Particular attention is paid to the relationship between the Russian authorities and the Mejlis of the Crimean Tatar People, which included three periods: the confrontation in late February – March 2014 (peaceful protests, boycott of an illegal referendum), the search for compromise in late March – May 2014 (when the Majlis delegated its representatives to the leadership of the «government» and «parliament» of Crimea, controlled by Russia); since May 2014, when the Russian authorities failed to bring the Mejlis under their control and set a course to ban it and persecute leaders. The facts of collaboration of the Crimean Tatars, which, however, did not become widespread, were also considered.

Attempts by the Russian authorities to establish relations with the Crimean Tatars are analyzed: rehabilitation of deported nations, preservation of the high status of the Crimean Tatar language, involvement of certain representatives of the Crimean Tatars in the occupation administration. The principles of the state policy of Ukraine and Russia regarding the Crimean Tatars are compared, the fact is emphasized that Ukraine, unlike Russia, recognizes them as the indigenous people of Crimea. The main forms of repressive policy against Crimean Tatars are considered: abduction and persecution of activists, liquidation of opposition media, restriction of freedom of peaceful assembly, violation of the right to freedom of association, imprisonment and deportation of leaders of Crimean Tatar organizations.

Keywords: Crimea, occupation, indigenous people, Kurultai, Mejlis of the Crimean Tatar People, pseudo-referendum, repressive policy.

Російська агресія проти України, яка розпочалася 20 лютого 2014 р., призвела до окупації Криму та Севастополя. Відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» сухопутна територія Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, внутрішні води України цих територій вважаються тимчасово окупованою територією (Закон України... 2014). Російська влада переслідує тих, хто наважувався протестувати проти захоплення півострова, незаконного референдуму про «возз'єднання» з Росією, порушення прав людини і громадянина, відмовився від російського громадянства. Особливо потужного тиску зазнає корінний народ Криму – кримські татари. Актуальність дослідження зумовлена як недостатньою обізнаністю суспільства з умовами життя в Криму, зокрема й переслідуваннями громадян України, так і суспільним резонансом довкола захоплення українського півострова та дискусій щодо пошуку шляхів його деокупації.

Мета дослідження полягає у висвітленні політики російської влади щодо кримських татар. Її реалізація зосереджується на вирішенні конкретних завдань: проаналізувати виступи кримських татар на захист територіальної цілісності України; висвітлити позицію основних кримськотатарських політичних та громадських об'єднань щодо незаконного референдуму та оку-

пації Криму; розглянути основні факти переслідування кримськотатарських активістів; встановити причини репресій проти Меджлісу кримськотатарського народу.

Історіографія проблеми перебуває у стадії формування. Спеціальні дослідження, у яких би висвітлювалася політика російської влади щодо кримських татар, поки що відсутні. Перебіг захоплення Криму, в тому числі у розрізі доль кримськотатарського народу, детально висвітлили публіцисти Т. Березовець, Н. Влащенко, Ю. Луканов (Березовець 2015; Влащенко 2017). Втрати України від захоплення півострова та можливі сценарії повернення стали предметом дослідження науковців на чолі з В. Горбуліним (Донбас і Крим 2015).

Історію кримськотатарського національного руху на півострові, його течії розглядали Г. Бекірова (Бекірова 2016) й В. Нападиста (Нападиста 2016; Нападиста 2017). Аналізу політичних дискусій всередині кримськотатарського руху, зокрема конфлікту між традиційною ідеологією прав корінного народу та кримськотатарським варіантом євразійства, присвячено статтю Е. Вілсона (Wilson 2017). Н. Беліцер розглянула, як впливові гравці, включаючи уряд України, Кремль, кримські політичні сили, ставляться до правового статусу кримських татар, реалізації їх права на самовизначення як корінного народу (Belitser 2020). Проблеми правового статусу окупованих територій та прав корінного народу порушувались у публікації Г. Димової та А. Ум-ланда (Dimova, Umland, 2020).

Кримські татари становлять близько 12% населення півострова. До початку 2014 р. їх національний рух не був монолітним (Нападиста 2016, с. 193). Попри певну політичну роз'єднаність, значна частина кримських татар гуртувалася довкола Меджлісу кримськотатарського народу на чолі з Р. Чубаровим (попередній лідер – М. Джемільєв). Система національного самоврядування Курултай – Меджліс, що виникла на початку 1990-х рр., фактично являла собою представницькі органи кримськотатарського народу. І хоча де-юре Меджліс ніколи не був зареєстрований, але саме цій структурі Київ часто делегував повноваження в питаннях, що стосувалися життя кримських татар. Напередодні російського вторгнення вплив Меджлісу був дещо послаблений політикою В. Януковича (Березовець 2015, с. 65–66).

Меджліс виходив з настанови, що кримськотатарський національний рух не повинен діяти проти фундаментальних інтересів Української держави, її незалежності та територіальної цілісності. За словами М. Джемільєва: «Ми ніколи не повинні бути в союзі з політичними силами, стратегічною метою яких є зазіхання на незалежність та територіальну цілісність України, на підпорядкування України або включення її у сферу впливів іншої держави, на встановлення тоталітарного режиму» (Доклад М. Джемільєва 2004, с. 31–32). Політично Меджліс орієнтувався на прозахідні сили в Україні, європейський вектор розвитку та мав підтримку турецького політикуму. Від початку російської агресії ця організація зайняла проукраїнську позицію і стала чи не єдиною політичною силою на півострові, яка закликала кримчан протестувати проти сепаратизму та окупації.

26 лютого 2014 р. дня під стінами Верховної Ради АРК у Сімферополі Меджліс кримськотатарського народу організував багатотисячний мітинг на підтримку територіальної цілісності України (Біла 2019). Численність мітингу (за різними даними, від 7 до 12 тис.) зруйнувала міф про те, що всі кримчани начебто прагнуть «возз'єднання» з Росією. Проросійським активістам у той день вдалося зібрати значно менше своїх прихильників (3–4 тис.) (Мітинг 26 лютого 2014 року... 2021). Унаслідок сутичок двоє людей загинуло, а близько 30 осіб отримали поранення.

За словами голови Меджлісу Р. Чубарова, мітинг кримських татар унеможливив сценарій, за яким керівництво Верховної Ради АРК на надзвичайній сесії планувало звернутися до Росії з проханням про приєднання півострова (Иваневич 2019). «Ми розійшлися, – згадував Р. Чубаров, – будучи впевненими, що врятували себе і Україну» (Карпьяк 2015). Щоправда, голова Верховної Ради Криму В. Константинов, який перейшов на бік Росії, пізніше заявляв, що Р. Чубаров «активно інтригував, аби заслужити обіцяне Києвом місце голови кримського парламенту» (Константинов: Чубаров хотел... 2015).

Мітинг кримських татар не зміг зупинити сценарій російського вторгнення. У ніч на 27 лютого 2014 р. військовослужбовці Російської Федерації без розпізнавальних знаків захопили Верховну Раду АРК. 27 лютого 2014 р. під дулами автоматів «зелених чоловічків» відбулося засідання кримського парламенту та голосування: начебто з 64 присутніх 61 депутат висловився за проведення «референдуму» про приєднання до Росії. За свідченнями одного з лідерів Меджлісу А. Чийгоза, на засіданні були присутні лише 47 депутатів зі 100, деяких звозили примусово (Иваневич 2019).

У лютому – березні 2014 р. саме Меджліс став осередком опору та бойкоту псевдореферендуму мирними засобами. Тому російська влада приділяла особливу увагу кримським татарам,

намагаючись залучити їх на свій бік, або хоча б досягти політичного нейтралітету Меджлісу. У ролі представників Кремля на переговорах виступали чинний та колишній президенти Татарстану Р. Мінніханов та М. Шаймієв, голова Ради муфтіїв Росії Р. Гайнутдін. За посередництва М. Шаймієва народний депутат України М. Джемільєв мав у Москві телефонну розмову з президентом Росії В. Путіним (Минтимер Шаймиев... 2014). Останній запропонував кримським татарам не втягуватись у конфлікт, натомість обіцяв гарантувати безпеку та вирішити побутові проблеми кримських татар. За словами М. Джемільєва, В. Путін також звертав увагу на високий рівень життя Татарстану в складі Росії. Проте М. Джемільєв виявився непохитним, відмовившись від співпраці.

Іншу частину кримськотатарської спільноти склали опоненти Меджлісу. Ідеологічним центром цієї групи організацій, що об'єдналися в 2013 р. у Кримськотатарський народний фронт (КТНФ), стала «Міллі Фірка». Вона була єдиною організацією кримських татар, яка публічно закликала взяти активну участь у «референдумі» 16 березня 2014 р. і голосувати за «возз'єднання» Криму з Росією. Безпосередньо в день референдуму активну участь у голосуванні взяла організація «Себат», що об'єднувала учасників кримських земельних акцій. За оцінками Меджлісу та незалежних ЗМІ, переважна більшість кримських татар підтримали рішення про бойкот «референдуму» (Джемільєв: У «референдумі»... 2014; 95% кримських татар... 2014).

У промові з нагоди «возз'єднання» Криму та Севастополя з Росією 18 березня 2014 р. Президент Росії В. Путін, апелюючи до кримських татар, назвав депортацію 1944 р. «жорстокою несправедливістю», і заявив, що мають бути прийняті «всі необхідні політичні, законодавчі рішення, які завершать процес реабілітації кримськотатарського народу» (Обращение Президента Российской Федерации... 2014). 21 квітня 2014 р. було прийнято указ Президента РФ «Про заходи щодо реабілітації вірменського, болгарського, грецького, кримськотатарського і німецького народів та державної підтримки їх відродження й розвитку». Кримськотатарська мова була визнана державною на півострові, поряд з українською та російською (Михайлова, Савина 2015, с. 36). Все це покликано справити враження на міжнародну спільноту про відсутність утисків кримських татар. Однак, на відміну від України, Росія не визнає їх корінним народом півострова. М. Джемільєв заявив, що кримські татари не потребують реабілітації з боку Росії. Натомість сама Росія має реабілітуватися за депортацію 1944 р. (Джемилев об указе... 2014).

Після окупації Криму і Севастополя російська влада опинилася перед дилемою: на який з центрів впливу – Меджліс або «Міллі Фірка» – зробити ставку у вирішенні кримськотатарського питання. Спочатку перевагу було надано співпраці з Меджлісом, сподіваючись переобрати його керівництво на більш лояльне (Wilson 2017, р. 39). Необхідність якось існувати на рідній землі в умовах окупації та відмова тогочасної української влади від захисту Криму дещо пом'якшили позицію лідерів Меджлісу і підштовхнули до пошуків компромісу з окупаційною владою. 29 березня 2014 р. на Курултаї кримськотатарського народу, який відбувся у Бахчисараї, Р. Чубаров оголосив про початок юридичної підготовки для створення національно-територіальної автономії кримськотатарського народу («за» проголосували 212 делегатів Курултаю з 225). Голова Меджлісу не став уточнювати, буде це відбуватися у складі України чи Росії. Однак питання про проведення національного референдуму кримських татар зрештою не увійшло до порядку денного. На Курултаї був присутній Р. Мінніханов, який намагався переконати кримських татар, що у Росії їм житиметься краще та пообіцяв організувати зустріч лідерів Меджлісу із В. Путіним. Про потребу такої зустрічі говорив і Р. Чубаров. «... Ми втомилися шукати своє місце у відносинах між двома державами. Тому ми стурбовані в першу чергу захистом інтересів власного народу», – зазначив заступник голови Меджлісу Н. Джеляль (Симоненко 2014, с. 9). Символічною стала відсутність українського прапора на сцені, де проходив Курултай. Зрештою було ухвалено рішення про те, щоб Меджліс визначився з кандидатами, яких запропонує для роботи в органах виконавчої і представницької влади Криму («за» проголосували 178 делегатів) (Симоненко 2014, с. 10).

Окремі делегати Курултаю та члени Меджлісу не приховували проросійських симпатій. Зокрема, глава сакського регіонального меджлісу (нині – член ради при Президенті РФ з міжнародних відносин) Е. Білялов на Курултаї подякував В. Путіну. А керівник відділу зовнішньополітичних зв'язків Меджлісу А. Хамзін (згодом його було піддано обшуку й оштрафовано російською владою, помер у 2020 р.) заявив: «Якщо ми отримаємо конкретні гарантії розвитку нашого народу, його відродження та збереження – так хто ж проти Росії?! Тому що Україна цього не зробила протягом 23 років» (Симоненко 2014, с. 10, 12).

Загалом рішення Курултаю, з одного боку, символізували припинення конфронтації та початок пошуку компромісу з російською владою, з іншого – пропонували Україні та Росії «позма-

гатися» за підтримку кримських татар в обмін на визнання їхніх прагнень до національно-територіальної автономії. 31 березня 2014 р. Меджліс кримськотатарського народу делегував до органів окупаційної влади Криму своїх представників. 4 квітня російського бізнесмена Л. Іслямова (який на Курултайі закликав до співпраці з російською владою, заявивши, що «дисидентами весь народ бути не може»), було призначено заступником голови Ради Міністрів Криму, а колишнього заступника голови Меджлісу З. Смирнова – головою комітету у справах міжнаціональних відносин та депортованих громадян. Посаду заступника голови «Держради Республіки Крим» обійняв депутат фракції Курултай-Рух Р. Ільясов (Меджліс делегував... 2014). Останній не приховував своїх проросійських симпатій, увійшов до першої п'ятірки партії «Єдина Росія» і в травні 2014 р. був обраний до «Держради» Криму. Згодом Р. Ільясов та З. Смирнов були виключені зі складу Меджлісу, а Л. Іслямов через два місяці був звільнений з посади і емігрував до України. Коли Росії через Р. Ільясова не вдалося встановити контроль над Меджлісом, вона зробила ставку на його опонентів. Після Л. Іслямова посаду заступника голови кримського «уряду» обійняв Р. Бальбек (нині – депутат Державної Думи РФ; Україна не визнає легітимності та результатів цих виборів). У 2018 р. замість Р. Ільясова заступником голови «Держради Криму» став Е. Гафаров.

Не зумівши схилити на свій бік кримських татар, російська влада вдалася до репресій. Російське законодавство, спрямоване на боротьбу з тероризмом та екстремізмом, стало головним інструментом переслідування критиків влади та інших незгодних осіб (Один рік потому 2015, с. 7). Для переслідування опонентів російської окупації застосовуються викрадення, залякування та ліквідація опозиційних ЗМІ, обмеження свободи мирних зборів, переслідування активістів, порушення права на свободу об'єднань громадян. М. Джемільєв та Р. Чубаров навіть говорили про загрозу нової депортації корінного народу (Джемільєв: Краще померти у Криму... 2014).

Першою жертвою окупації серед кримських татар став Герой України (посмертно) Р. Аметов. 3 березня 2014 р. у Сімферополі він наважився вийти на одиночний пікет проти російської окупації. Його схопили кілька осіб із «самооборони Криму» й вивезли у невідомому напрямку. Через кілька днів тіло Р. Аметова зі слідами катувань знайшов випадковий перехожий у районі села Полуничного Білогірського району. За оцінками правозахисної групи «КримSOS», з початку анексії були викрадені 44 людини, з них 19 були звільнені, 16 досі не знайдені, 6 знайдені мертвими, а 2 згодом виявилися в місцях несвободи і засуджені за політичними статтями (Куди зникають викрадені... 2018).

Жертвою російського законодавства проти «екстремізму» став Меджліс кримськотатарського народу. 15 лютого 2016 р. було порушено справу про заборону Меджлісу через організацію мітингу 26 лютого 2014 р. Звинувачення ґрунтувались переважно на висловлюваннях Р. Чубарова, який відмовлявся визнавати законність окупації Криму, закликав до економічної та енергетичної блокади півострова з боку материкової України та неодноразово вимагав повернути півострів під контроль України (Крим у пільмі 2016, с. 6). 26 квітня 2016 р. «Верховним судом Криму» Меджліс був визнаний екстремістською організацією. На той момент його лідери вже перебували поза межами півострова. М. Джемільєву у квітні 2014 р. було заборонено в'їзд до Криму та РФ терміном на 5 років, а у 2021 р. продовжено цю заборону до 2034 р. Голову Меджлісу Р. Чубарова 4 травня 2014 р. було офіційно повідомлено, що його діяльність носить екстремістський характер. У липні того ж року він був змушений залишити півострів. 3 липня 2020 р. у Криму триває заочний судовий процес проти Р. Чубарова.

Керівників Меджлісу, які ще залишалися в Криму, було кинуте за ґрати. 29 січня 2015 р. арештували заступника голови Меджлісу А. Чийгоза. Йому інкримінували організацію масових заворушень 26 лютого 2014 р. Судовий процес тривав 2,5 роки. «У суді кожного запитують – громадянином якої держави ви є? – згадував А. Чийгоз. – Дехто відповідав – громадянин Росії. На питання судді: «З якого часу?» – лунало з 2014 року. Кримські татари відповідали однозначно – громадяни України. Нас називали українцями, і ми пишалися цим» (Чийгоз 2019, с. 12). 11 вересня 2017 р. А. Чийгоза засудили до 8 років колонії суворого режиму. Через півтора місяця його разом із ще одним заступником голови Меджлісу, теж засудженим за проукраїнську позицію, І. Умеровим видали Туреччині. Звідти вони виїхали до України.

Як альтернатива Меджлісу, в Криму було створено проросійські кримськотатарські політичні рухи: Міжрегіональний громадський рух кримськотатарського народу «Къырым» (голова – Р. Ільясов), громадську організацію «Къырым бірлігі» (голова – С. Німетуллаєв). Духовне управління мусульман Криму після 2014 р. перестало координувати свої дії з Меджлісом та перереєструвалося за російським законодавством. 27 жовтня 2018 р. у Сімферополі відбувся VI Курултай мусульман Криму, який переобрав муфтієм Криму Е. Аблаєва. Росія намагається

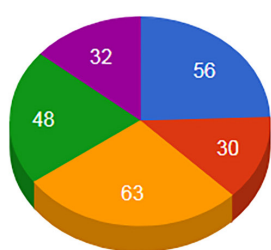
видати Курултай мусульман за представницький орган кримських татар, а муфтія – за духовного лідера народу.

Російська влада Криму обмежує форми реалізації права кримськотатарського народу на мирні зібрання. Зокрема, кримські татари були змушені перемістити відзначення своїх традиційних пам'ятних подій з центральних площ до віддалених районів, а в деяких випадках були позбавлені можливості збиратися.

У 2015 р. було заборонено кримськотатарський телеканал АТР, а кримськотатарському Агентству «Кримські Новини» (QNA) було відмовлено у реєстрації (Один рік потому 2015, с. 8). Натомість російська влада створила кримськотатарський канал «Міллет» та радіо «Ватан седаси», які вносять російський дискурс у середовище кримських татар (Алієв 2018, с. 149).

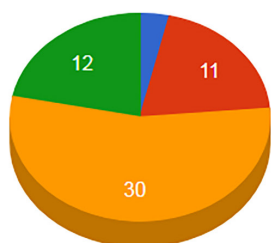
Російські правоохоронці розгорнули переслідування людей, які мають опозиційні погляди, застосовуючи вручення офіційних «попереджень», проведення обшуків під приводом пошуку «екстремістської літератури» за місцем проживання та роботи, а також допити. Обшуки й затримання кримських татар на півострові стали системою. Мета таких заходів – постійно тримати незгодних у страху (Пасова 2019). Найбільш точні дані щодо жертв політичного переслідування в Криму були зібрані Кримськотатарським ресурсним центром. За даними цієї організації, з моменту окупації Криму зафіксовано 229 політичних в'язнів та переслідуваних за кримінальними справами, 158 із них – кримські татари; а з 55 загиблих – 25 кримські татари (Жертви окупації Криму...).

229 політичних в'язнів і переслідуваних за кримінальними «справами» за період окупації Криму, 158 із них – представники кримськотатарського народу

- Засуджені і відбувають термін в колонії (35 кримські татари)
- Мають обмеження або випробувальний термін (20 кримські татари)
- У СІЗО (45 кримські татари)
- Звільнені (32 кримські татари)
- Переслідуються (26 кримські татари)

55 загиблих за період окупації Криму, 25 з яких – представники кримськотатарського народу

- Жертви політичних репресій (2 кримські татари)
- Жертви дискримінації (9 кримські татари)
- Жертви терору (8 кримські татари)
- Жертви поліцейського свавілля (6 кримські татари)

За даними Кримськотатарського ресурсного центру (<https://ctrcenter.org/uk/zhertvy-okkupacii>)

У результаті проведеного дослідження було отримано такі висновки.

– Кримські татари у своїй переважній більшості засудили окупацію Криму Російською Федерацією і першими вийшли на мітинг на захист територіальної цілісності України. За деякими оцінками, більшість кримських татар проігнорувала псевдореферендум про приєднання півострова до Росії.

– З огляду на дії української влади, яка не вжила необхідних кроків для захисту Криму, позиція кримських татар стала вичікувальною. Після появи у Криму російських військових Меджліс кримськотатарського народу не проводив акцій протесту, не закликав відмовлятися від російського громадянства і навіть делегував своїх представників до «уряду» С. Аксьонова. Однак Росії не вдалося встановити контроль над Меджлісом та переобрати його керівництво.

– Частина кримських татар, що підтримали окупацію, є незначною. За оцінками російських учених, кримські татари так і не прийняли Росію у ролі об'єкту громадянської ідентифікації; під час опитування лише 16% респондентів визнали себе росіянами (Мукомель, Хайкин 2016, с. 68). Але публічна діяльність таких осіб, як Р. Бальбек та Р. Ільєсов, дає окупаційній владі можливість продемонструвати світу, мовляв, кримські татари активно залучені до окупаційної адміністрації.

– Кримські татари піддаються регулярним переслідуванням з боку російської влади. Йдеться про заборону Меджлісу кримськотатарського народу та заборону його лідерам на в'їзд до Криму, ліквідацію кримськотатарських ЗМІ, обмеження на проведення масових акцій, репресії проти кримськотатарських активістів: викрадення, убивства, порушення кримінальних справ і винесення вироків. З моменту окупації Криму 158 кримських татар стали політичними в'язнями або зазнали переслідувань за кримінальними справами.

Список джерел та літератури

- АЛІЄВ, А., 2018, Крим під російською окупацією, *І*, 90, 146–151.
- БЕКІРОВА, Г., 2016, II Курултай кримськотатарського народу, *Наш Крим: неросійські історії українського півострова*: зб. ст. К.: К.І.С., 297–300.
- БЕРЕЗОВЕЦЬ, Т., 2015, *Анексія: острів Крим. Хроніки гібридної війни*. К.: Брайт Букс.
- БІЛА І., 2019, В Україні відзначають День кримського спротиву російській окупації (огляд преси), *Радіо Свобода*, 26 лютого. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/29790348.html> (дата звернення: 2.12.2020).
- ВЛАЩЕНКО, Н., 2017, *Кража, или Белое солнце Крыма*. Харків: Фолио.
- ДЖЕМІЛЄВ: У «референдумі» 16 березня взяли участь 34% кримчан, *Українська Правда*, 25 березня 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/03/25/7020267/> (дата звернення: 6.01.2021).
- ДЖЕМІЛЬОВ: Краще померти у Криму, ніж знову депортація, *Українська Правда*, 16 березня 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/03/16/7018979/> (дата звернення: 6.01.2021).
- ДЖЕМІЛЄВ об указе о реабилитации крымских татар: «Россия сама должна перед нами реабилитироваться», *Крым. Реалии*, 21 апреля 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ru.krymr.com/a/25357117.html> (дата звернення 8.01.2021).
- Доклад М. Джемилева, 2004, IV Курултай кримскотатарского народа. Первая (9–11 ноября 2001 г.) и вторая (19 января 2002 г.) сессии. Документы и материалы. Симферополь: Оджакъ, 23–34.
- Донбас і Крим: ціна повернення, 2015, / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. К.: НІСД.
- Жертви окупації Криму, Кримськотатарський ресурсний центр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ctrcenter.org/uk/zhertvy-okkupacii> (дата звернення: 28.02.2021).
- Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». Ст. 3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 2.12.2020).
- ИВАНЕВИЧ, Т., 2019, Перед захватом. Как митинг 26 февраля сломал российский сценарий аннексии Крыма, *Кримські новини*. 19 лютого. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://qha.com.ua/krymskie-tatary-uk/pered-zahoplennjam-yak-mityng-26-lyutogo-zlamav-rosijskiy-stsenarij-aneksiyi-krymu/> (дата звернення: 2.09.2020).
- КАРПЬЯК, О., 2015, Чубаров: «Год назад мы были уверены, что спасли Крым», *ВВС Україна*, 15 лютого. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.bbc.com/ukrainian/ukraine_in_russian/2015/02/150226_ru_s_chubarov_crimea (дата звернення: 11.02.2020).

КОНСТАНТИНОВ: Чубаров хотел получить кресло главы крымского парламента, Крым.Реалии, 4 марта 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ru.krymr.com/a/26881297.html> (дата звернення 19.02.2021).

Крим у п'ятмі. Придушення незгоди. Amnesty International, 2016.

Куди зникають викрадені люди на окупованому півострові? Іслам в Україні, 4 червня 2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://islam.in.ua/ua/novyny-u-krayini/kudy-znykayut-vykradeni-lyudy-na-okupovanomu-pivostrovi-0> (дата звернення: 25.11.2020).

Меджліс делегував до органів влади Криму чотирьох кандидатів, Кореспондент.net, 30 березня 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/3341973-medzhlis-delehuvav-do-orhaniv-vlady-krymu-chotyrok-kandydativ> (дата звернення: 21.11.2020).

МИНТИМЕР ШАЙМИЕВ: «У нас с Джамилевым был откровенный, доверительный разговор», Бизнес-газета, 2014, 12 марта. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.business-gazeta.ru/news/99332> (дата звернення: 22.09.2020).

Мітинг 26 лютого 2014 року. Крим. Як це було (фотогалерея), Крим.Реалії, 2021, 26 лютого. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/29063350.html> (дата звернення: 28.02.2021).

МИХАЙЛОВА, Н. В., САВИНА, Л. М., 2015, Крымские татары: депортация и реабилитация, Вестник Московского университета МВД России. Юридические науки, 1, 32–37.

МУКОМЕЛЬ В. И., ХАЙКИН С. Р., 2016, Крымские татары после «Крымской весны»: трансформация идентичностей, Мониторинг общественного мнения: Экономические и социальные перемены, 3, 51–68.

НАПАДИСТА, В., 2016, Кримські татари: ідейні пріоритети та форми політичної участі, Політичний процес в Автономній Республіці Крим: особливості, суперечності, прорахунки (1991–2014 рр.): Аналітична доповідь. К.: ІПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 187–236.

НАПАДИСТА, В., 2017, Суб'єкти кримськотатарського національного руху: стратегія і тактика втілення ідейних пріоритетів у політичному контексті незалежної України, Наукові записки Інституту політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса, 1, 264–293.

Обращение Президента Российской Федерации 18 марта 2014 года. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kremlin.ru/events/president/news/20603> (дата звернення: 2.10.2020).

Один рік потому: Порушення прав на свободу вираження думок, зібрань та об'єднань в Криму. Amnesty International, 2015.

ПАСОВА, Т., 2019, Кримський злочин поки що без кари, Голос України, 26 лютого. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/article/314170> (дата звернення: 24.11.2020).

СИМОНЕНКО, О., 2014, Курултай: кримські татари заявили про право на самовизначення, Резонанс, 24, 5–19.

ЧИЙГОЗ, А. З., 2019, Нас називали українцями і ми пишалися цим, Крим – це Україна. Документальні свідчення в архівах України: Збірник статей і матеріалів круглого столу. м. Київ, 15 лютого 2019 р. К.: «АДЕФ-УКРАЇНА», 12.

BELITSER N., 2020, The Status of the Crimean Tatars in Ukrainian and International Law, Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society, Vol. 6, no 2, 155–182.

DIMOVA, G., UMLAND, A., 2020, Russia's 2014 Annexation of Crimea in Historical Context: Discourses and Controversies, Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society, Vol. 6, N 2, 145–154.

WILSON, A., 2017, The Crimean Tatar Question: A Prism for Changing and Rival Versions of Eurasianism, Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society, Vol. 3, N. 2, 1–46.

95% крымских татар не голосовали в референдуме. 2014, 16 марта. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.bbc.com/russian/rolling_news/2014/03/140316_rm_ukraine_crimean_tatars_boycott (дата звернення: 22.11.2020).

References

ALIIEV, A., 2018, Krym pid rosiiskoju okupatsiieju [Crimea under Russian occupation], Yi, 90, 146–151. [In Ukrainian].

BEKIROVA, H., 2016, II Kurultai krymskotatarskoho narodu [II Kurultai of the Crimean Tatar People], Nash Krym: nerosiiski istorii ukrainskoho pivostrova: zb. st. K.: K.I.S., 297–300. [In Ukrainian].

- BEREZOVETS, T., 2015, Aneksiia: ostriv Krym. Khroniky hibrydnoi viiny. [Annexation: the island of Crimea. Chronicles of hybrid warfare]. K.: Brait Buks. [In Ukrainian].
- BILA, I., 2019, V Ukraini vidznachaiut Den krymskoho sprotyvu rosiiskii okupatsii (ohliad presy) [Ukraine celebrates Crimean Resistance to Russian Occupation Day (press review)]. [Online]. Available from: <https://www.radiosvoboda.org/a/29790348.html> [Accessed: Dec. 2, 2020]. [In Ukrainian].
- VLASHCHENKO, N., 2017, Krazha, ili Beloe solntse Kryma. [Theft, or the White Sun of Crimea]. Kharkiv: Folio. [In Russian].
- DZHEMILEV: U «referendumi» 16 bereznia vzialy uchast 34% krymchan [Dzhemilev: 34% of Crimean people took part in the “referendum” on March 16], Ukrainska Pravda, March 25, 2014. [Online]. Available from: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/03/25/7020267/> [Accessed: Jan. 6, 2021]. [In Ukrainian].
- DZHEMILEV: Krashche pomerty u Krymu, nizh znovu deportatsiia [Dzhemilev: It is better to die in Crimea than to be deported again], Ukrainska Pravda, March 16, 2014. [Online]. Available from: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/03/16/7018979/> [Accessed: Jan. 6, 2021]. [In Ukrainian].
- DZHEMILEV ob ukaze o rehabilitacii krymskih tatar: «Rossiya sama dolzhna pered nami reabilitirovat'sia» [Dzhemilev on the decree on the rehabilitation of the Crimean Tatars: «Russia itself must rehabilitate itself before us»], Krym.Realii, April 21, 2014. [Online]. Available from: <https://ru.krymr.com/a/25357117.html> [Accessed: Jan. 8, 2021]. [In Russian].
- Doklad M. Dzhemileva, 2004, [M. Dzhemilev's report], IV Kurultai krymskotatarskogo naroda. Pervaya (9–11 noiabria 2001 g.) i vtoraiia (19 yanvaria 2002 g.) sessii. Dokumenty i materialy. Simferopol: Odzhak, 23–34. [In Russian].
- Donbas i Krym: tsina povnennia [Donbas and Crimea: return at what price?], 2015 / za zah. red. V. P. Horbulina, O. S. Vlasiuka, E. M. Libanovoi, O. M. Liashenko. K.: NISD. [In Ukrainian].
- Zhertvy okupatsii Krymu [Victims of the occupation of Crimea], Krymskotatarskyi resursnyi tsentr. [Online]. Available from: <https://ctrcenter.org/uk/zhertvy-okkupacii> [Accessed: Febr. 28, 2021]. [In Ukrainian].
- Zakon Ukrainy «Pro zabezpechennia prav i svobod hromadian ta pravovyi rezhym na tymchasovo okupovanii terytorii Ukrainy» [Law of Ukraine «On Ensuring Civil Rights and Freedoms, and the Legal Regime on the Temporarily Occupied Territory of Ukraine»]. St. 3. [Online]. Available from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> [Accessed: Dec. 2, 2020]. [In Ukrainian].
- IVANEVICH, T., 2019, Pered zahvatom. Kak miting 26 fevralya slomal rossijskij scenarij aneksii Kryma [Before capture. How the February 26 meeting broke the Russian scenario for the annexation of Crimea], Krims'ki novini. Febr. 19. [Online], Available from: <https://qha.com.ua/krymskie-tatary-uk/pered-zahoplennyam-yak-mityng-26-lyutogo-zlamav-rosijskyj-stsenarij-aneksiyi-krymu/> [Accessed: Sept. 2, 2020]. [In Russian].
- KARP'YAK, O., 2015, Chubarov: «God nazad my byli uvereny, chto spasli Krym» [Chubarov: «A year ago we were sure that we had saved the Crimea»], BBC Ukraine, Febr. 15. [Online] Available from: https://www.bbc.com/ukrainian/ukraine_in_russian/2015/02/150226_ru_s_chubarov_crimea [Accessed: Febr. 11, 2020]. [In Russian].
- KONSTANTINOV: Chubarov hotel poluchit' kreslo glavy krymskogo parlamenta [Konstantinov: Chubarov wanted to get the chair of the head of the Crimean parliament], 2015, Krym. Realii, March 4. [Online]. Available from: <https://ru.krymr.com/a/26881297.html> [Accessed: Febr. 19, 2021]. [In Russian].
- Krym u pitmi. Prydushennia nezghody. [Crimea in the dark: The silencing of dissent]. Amnesty International. 2016. [In Ukrainian].
- PASOVA, T., 2019, Krymskyi zlochyn poky shcho bez kary [Crimean crime so far without punishment], Golos Ukrainy, Febr. 26. [Online]. Available from: <http://www.golos.com.ua/article/314170> [Accessed: Nov. 24, 2020]. [In Ukrainian].
- Kudy znykaiut vykradeni liudy na okupovanomu pivostrovi? [Where do the kidnapped people on the occupied peninsula go?]. [Online]. Available from: <https://islam.in.ua/ua/novyny-u-krayini/kudy-znykayut-vykradeni-lyudy-na-okupovanomu-pivostrovi-0> [Accessed: Nov. 25, 2020]. [In Ukrainian].
- Medzhlis delehuval do orhaniv vlady Krymu chotyrok kandydativ. [The Mejlis has delegated four candidates to the Crimean authorities]. [Online]. Available from: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/3341973-medzhlis-delehuval-do-orhaniv-vlady-krymu-chotyrok-kandydativ> [Accessed: Nov. 21, 2020]. [In Ukrainian].
- Mintimer Shajmiev: «U nas s Dzhemilevym byl otkrovennyj, doveritel'nyj razgovor». [Mintimer Shaimiev: «Dzhemilev and I had a frank, confidential conversation»]. [Online]. Available from: <https://www.business-gazeta.ru/news/99332> [Accessed: Sept. 22, 2020]. [In Russian].
- Mitynh 26 liutoho 2014 roku. Krym. Yak tse bulo (fotohalereia). [Meeting on February 26, 2014. Crimea. How

it was (photo gallery)]. [Online]. Available from: <https://www.radiosvoboda.org/a/29063350.html> [Accessed: Febr. 28, 2021]. [In Ukrainian].

МИХАЙЛОВА, N. V., SAVINA, L. M., 2015, Krymskie tatory: deportaciya i reabilitatsiya [Crimean Tatars: deportation and rehabilitation], Vestnik Moskovskogo universiteta MVD Rossii. Yuridicheskie nauki, 1, 32–37. [In Russian].

MUKOMEL', V. I., HAJKIN, S. R., 2016, Krymskie tatory posle «Krymskoj vesny»: transformatsia identichnosti [Crimean Tatars after the «Crimean Spring»: transformation of identities], Monitoring obshchestvennogo mneniya: Ekonomicheskie i social'nye peremeny, 3, 51–68. [In Russian].

NAPADYSTA, V., 2016, Krymski tatory: ideini priorityety ta formy politychnoi uchasti [Crimean Tatars: ideological priorities and forms of political participation], Politychnyi protses v Avtonomnii Respublitsi Krym: osoblyvosti, superechnosti, prorakhunky (1991–2014 rr.): Analitychna dopovid. K.: IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 187–236. [In Ukrainian].

NAPADYSTA, V., 2017, Subiekty krymskotatarskoho natsionalnogo rukhu: stratehiia i taktyka vtillennia ideinykh priorityetiv u politychnomu konteksti nezalezhnoi Ukrainy [The subjects of the Crimean Tatar national movement: strategy and tactics embodiment ideological priorities in the political context of independent Ukraine], Naukovi zapysky Instytutu politychnykh ta etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa, 1, 264–293. [In Ukrainian].

Obrashchenie Prezidenta Rossyiskoi Federatsyy 18 marta 2014 hoda. [Address by the President of the Russian Federation on March 18, 2014]. [Online]. Available from: <http://kremlin.ru/events/president/news/20603> [Accessed: Oct. 2, 2020]. [In Russian].

Odyn rik potomu: Porushennia prav na svobodu vyrazhennia dumok, zibran ta obiednan v Krymu. [One year on violations of the rights to freedom of expression, assembly and association in Crimea]. Amnesty International, 2015. [In Ukrainian].

SYMONENKO, O., 2014, Kurultai: krymski tatory zaiavyly pro pravo na samovyznachennia [Kurultai: Crimean Tatars have declared the right to self-determination], Rezonans, 24, 5–19. [In Ukrainian].

CHYIHOZ, A. Z., 2019, Nas nazyvaly ukraintsiamy i my pyshalysia tsym [We were called Ukrainians and we were proud of that], Krym – tse Ukraina. Dokumentalni svidchennia v arkhivakh Ukrainy: Zbirnyk statei i materialiv kruhloho stolu. m. Kyiv, 15 liutoho 2019 r. K.: «ADEF-UKRAINA», 12. [In Ukrainian].

95% krymskih tatar ne golosovali v referendume. [95% of Crimean Tatars did not vote in the referendum]. March 16, 2014. [Online]. Available from: https://www.bbc.com/russian/rolling_news/2014/03/140316_m_ukraine_crimean_tatars_boycott [Accessed: Nov. 22, 2020]. [In Russian].

Політика російської окупаційної влади щодо кримських татар

У статті на основі широкої джерельної бази (офіційних матеріалів органів влади, правозахисних організацій, заяв та інтерв'ю політиків і громадських діячів, представників кримськотатарського руху, свідчень очевидців, аналітичних та інформаційних публікацій у ЗМІ) проведено комплексний аналіз політики Росії щодо кримськотатарського народу.

Проаналізовано виступи під керівництвом Меджлісу кримськотатарського народу на захист територіальної цілісності України під час мітингу 26 лютого 2014 р. Висвітлено позицію кримськотатарських політичних та громадських організацій щодо незаконного референдуму 16 березня 2014 р. та захоплення Криму Росією. Особливу увагу приділено взаємовідносинам російської влади з Меджлісом кримськотатарського народу, які включають три періоди: конфронтацію наприкінці лютого – у березні 2014 р. (мирні протести, бойкот незаконного референдуму), пошуки компромісу наприкінці березня – у травні 2014 р. (коли Меджліс делегував своїх представників до керівництва «уряду» та «парламенту» Криму, підконтрольних Росії); з травня 2014 р., коли російська влада не змогла поставити Меджліс під свій контроль та взяла курс на його заборону та переслідування лідерів. Розглянуто також прояви колаборації серед кримських татар, які, втім, не набули масового поширення.

Проаналізовано спроби російської влади налагодити відносини з кримськими татарами: реабілітацію депортованих народів, збереження високого статусу кримськотатарської мови, залучення окремих представників кримських татар до окупаційної адміністрації. Співставлено засади державної політики України та Росії щодо кримських татар, підкреслено той факт, що Україна, на відміну від Росії, визнає їх корінним народом Криму. Розглянуто основні форми репресивної політики проти кримських татар: викрадення й переслідування активістів, ліквідація опозиційних ЗМІ, обмеження свободи мирних зборів, порушення права

на свободу об'єднань громадян, ув'язнення та депортація лідерів кримськотатарських організацій.

Ключові слова: Крим, окупація, корінний народ, Курултай, Меджліс кримськотатарського народу, псевдореферендум, репресивна політика.

Latysh Yurii, Candidate of Historical Sciences (Ph.D.), Associated Professor of Department of the History of the Ukrainians in the World, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Латиш Юрій, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії світового українства Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5884-5522>

Faranosova Mariia, 11th grade middle school student № 245 Kyiv.

Фараносова Марія, учениця 11 класу середньої школи № 245 м. Києва.

Received: 14.03.2021

Advance Access Published: May, 2021